

W.D.ROSS'UN "PRIMA FACIE DUTY" KAVRAMI*

Filiz BAYOĞLU KINA**

ÖZET

Bu makalede, temel ahlak teorilerini eleştiren ve farklı bir bakış açısıyla çoğulcu bir ahlak anlayışı geliştiren William David Ross ve 'prima facie duty' kavramı ele alınmıştır. Geleneksel deontoloji, ahlaki bir eylemin doğru ya da yanlış olup olmadığını belirleyen temel ölçütü, yani kriterin tekliğini vurgular. Lakin Ross, birden fazla temel değerden söz etmiştir. David Ross, bir eylemi doğru yapma eğiliminde olan birkaç farklı özellik olduğunu söyler. Bu özelliklerin tek bir özelliğe indirgenemeyeceğini iddia eder. Ross, doğru eylemlerde kendini gösteren ahlaki yükümlülüklerin analizini yapmaya çalışmıştır. Sezgi yoluyla bilinen bu yükümlülükleri "ilk bakışta ödev"ler olarak kategorize etmiştir.

Anahtar Kelimeler: William David Ross, Ahlak kuramı, Deontolojik etik, İlk bakışta ödev.

WILLIAM DAVID ROSS' CONCEPT OF "PRIMA FACIE DUTY"

ABSTRACT

This article discusses the concept of a prima facie duty and William David Ross who has developed pluralistic moral sentiment from a different perspective and criticized the basic theories of morality. Traditional deontology puts emphasis on the basic criteria which determines whether a moral act is right or wrong, that is, the oneness of the criteria. However, Ross mentioned more than one basic value. David Ross says there are a few different features that tend to make an action right. Ross claims that these properties cannot be reduced to a single feature. Ross tried to analyze the moral obligations that manifested itself in the right actions. He categorized these obligations as "prima facie duties", which are intuitively recognized.

Keywords: William David Ross, Moral theory, Deontological ethics, Prima facie duty

* Bu çalışma, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sistemantik Felsefe ve Mantık Ana Bilim Dalı'nda hazırlanan, "Meta-etik ve William David Ross'un Deontolojik Sezgi Ahlak Kuramı" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

** Atatürk Üniversitesi Felsefe Bölümü öğretim üyesi.
FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), <http://flsfdergisi.com/>
2018 Bahar/Spring, sayı/issue: 25, s./pp.: 225-238.
ISSN 2618-5784

Makalenin geliş tarihi: 28.02.2018
Makalenin kabul tarihi: 21.04.2018

Giriş

Ross’un ahlak kuramı, her ikisi de sezgici gelenekten gelen Moore ve Prichard’ın ahlak teorilerinden esinlenmiştir. Bununla birlikte, onun ahlak felsefesi Prichard’ın aşırı deontolojik sezgici teorisinden ve Moore’un aksiyolojik sezgici ahlak felsefesinden ayrılır. W. D. Ross, Prichard ve Moore’un ahlak teorileri arasındaki farklılıkları çözmeye çalıştığından onun ahlak kuramı “yumuşak deontolojik sezgici bir etik” olarak isimlendirilir. Moore’un Cambridge üniversitesinde Profesör, Prichard’ın da Oxford üniversitesinde profesör olması Ross’un ahlak kuramının “Ox-bridge” teori olarak isimlendirilmesine yol açmıştır. Genel olarak Ross’un ahlak kuramı, ünlü geleneksel deontoloji ahlakçılarından biri olan Kant’ın geleneksel deontolojisinden de farklı olan bir deontoloji olarak sınıflandırılmıştır. Geleneksel deontoloji, ahlaki bir eylemin doğru ya da yanlış olup olmadığını belirleyen temel kriteri -yani kriterin tekliğini bulmayı vurgularken- Ross, çoğulcu bir ahlak kuramı ortaya koyar. İngiliz sezgicileri olarak adlandırılan bir grup düşünürden biri olan Ross, “yükümlülük” ve “ödev” kavramlarını vurgulayan bir teori geliştirir. Bu nedenle onun kuramı genellikle deontolojik etik şeklinde betimlenir.

Deontolojik etik, doğru eylem problemi üzerine yoğunlaşır ve ahlaki bir eylemin doğruluğu ya da yanlışlığının, eylemin sonuçlarından bağımsız olarak, onun birtakım ahlaki ödevleri yerine getirip getirmemesi tarafından belirlendiği iddiasını taşır. Eylemin temelinde niyet, ilke ve gerçekleştirdiği ödevin önemli olduğunu öne süren deontolojik etik anlayışı, insanın akıllı ve sorumlu bir varlık olarak yerine getirmek durumunda olduğu birtakım ödevleri bulunduğu düşüncesinden hareketle, ahlakın temelinde ödevi yerleştirir. Deontolojik etik kategorisi içine: 1) Bir eylemin doğruluğu ya da yanlışlığının kendinden ötürü yapıldığı niyete bağlı olduğunu söyleyen ödev etiği ya da niyet ahlakı 2) W. D. Ross’un bir ahlaki eylemin doğruluk ya da yanlışlığının sadece kendisinin ne tür bir eylem olduğuna bağlı olduğunu savunan ‘prima facie duty’* teorisi girer¹. Deontolojik etik, teleolojik etik gibi ahlaki eylem ölçütlerini belirlemede mutlaka değer kavramlarının temele alınması gerektiğini öne sürmez. Deontolojik teoriler burada deontik kavramlar kullanır ve yalnızca ahlaki eylemin doğruluğu veya ödevde uygunluğu üzerinde yoğunlaşır. Dahası deontolojik teoriler belli birtakım şeylerin ilkeye dayanılarak ya da asli olarak doğru oldukları için yapılması gerektiğini savunur. Ahlaki eylem ölçütü olarak eşitlik veya tarafsızlık ya da evrenselleştirebilirlik gibi formel ölçütler getiren deontolojik teoriler bir veya birçok ölçütten söz eder².

* Bu ifade “ilk görünüşü itibariyle ödev”, “ilk elden ödev”, “ilk bakışta ödev” olarak çevrilmektedir. Metinde “ilk bakışta ödev” olarak kullanılmıştır.

¹ Ahmet Cevizci, *Etiğe Giriş, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2002, s.16.*

²A.g.e, s.17.

David Ross ahlaki görüşlerini "doğru eylemleri doğru kılan nedir?" sorusuna cevap bulma arayışında ortaya koyar. Bu çerçevede Ross, motivist ve sonuçcu kuramların hepsini reddederek kendi kuramını geliştirir. Ona göre, bir eylemin doğruluk ya da yanlışlığı ne eylemi ortaya çıkaran motive ne de eylemin sonuçlarına bağlıdır. Çünkü değerli tek şey, hazcı ve yararlıların iddia ettiği gibi haz ve mutluluk değildir. Ayrıca ahlaki eylemin doğruluğunu belirlemede tek ölçüt o eylemin üreteceği değer miktarı da değildir. Ross'a göre bir eylemin doğruluk ya da yanlışlığı sadece onun ne tür bir eylem olduğuna bağlıdır. Örneğin; verilen sözü yerine getirmek doğrudur. Çünkü insan sözünü yerine getirirken, eğilimlerini ya da eylemin ortaya çıkaracağı sonuçları hesaba katmadan, kendi doğası gereği kişiyi eyleme zorlayan bir davranış ortaya koymaktadır. Ross, bu kuramları birbirinden farklı bir şekilde, "ahlaki yaşamı yalınlaştırmak ve önemsizmiş gibi göstermekle" suçlar. Hem Kant'ın hem de ideal yararlıların "sıradan insanın temel ahlaki inançlarının" bazı temel unsurlarını elde etme noktasında başarısız olduklarını düşünür. Kant'ın deontolojik ahlak teorisi ve yararlılık tarafından çözülemeyen ahlaki problemleri çözmek niyetiyle Ross, bir eylemi doğru yapma eğiliminde olan birkaç farklı özellik olduğunu ve bunların tek bir özelliğe indirgenemeyeceğini iddia eder. Bu iddiası, onun ünlü 'ilk bakışta ödev' teorisidir. Kant'ın kategorik ödev fikrini reddeden Ross, bunun yerine 'ilk bakışta ödev' kavramını kullanmıştır. Bu kavram Ross'un herhangi bir eylemin ahlaki açıdan doğru olduğu yeterli ve gerekli koşulları göstermek için tasarladığı bir olasılıktır.³Ross 'ilk elden ödev' kavramını şöyle açıklar:

*"Ben bir eylemin, belirli bir türden (örnek: Verilen bir sözü tutmak) olması sayesinde sahip olduğu, aynı anda ahlâkî açıdan önemli başka bir eylem türü söz konusu olmasaydı normal (aktüel) bir ödev olması karakteristiğine -ki bu normal bir ödev olma karakteristiğinden çok farklıdır- referansta bulunmanın kısa yolu olarak "ilk bakışta ödev" veya koşullu ödev ifadesini öneriyorum. Bir eylemin normal veya aktüel bir ödev olup olmadığı, o eylemin örneklendirdiği ahlaki açıdan önemli bütün eylem türlerine bağlıdır."*⁴

D. Ross, apaçık bir biçimde doğru olduklarına, kendilerinde bu anlamda öznel hiçbir unsur bulunmadığına ve ortalama insanın ahlaki inanç ve kanaatlerini yansıttığına inandığı, On Emir'in çağdaş yorumu olarak değerlendirilen 'ilk bakışta ödev'lerin bir listesini sunar:

1. *Sadakat ödevi*: Gerçeğin söylenmesi, verilen sözün yerine getirilmesi ödevi.

³Ned Markosian, "Rossian Minimalism" Journal of Ethics&Social Philosophy, 4(1), s.1.

⁴William David Ross, The Right and the Good, Clarendon Press, Oxford 1930, s. 19-20.

Bazı ödevler benim daha önceki ödevlerime dayanırlar. Bu ödevler açık ya da üstü örtük sözlerin sonucunda ortaya çıkan ödevlerdir. Birinin söz verdiği eylemi yapma gerekliliği ‘ilk bakışta ödev’dir.

2. *Telafi ödevi*: Başkalarına karşı yaptığımız yanlışların düzeltilmesi ödevi.

Daha önceki hatalı eylemlere dayanan ödev türüdür. Eğer birisi öncesinde başka bir insana zarar verdiyse ve şimdi bu zararı “telafi etmeye” hizmet edecek bir ödev yerine getirebiliyorsa, o zaman böyle yapmak üzere bir ‘ilk bakışta ödev’i vardır. Eylemin geçmişteki bir yanlışı telafi edeceği gerçeği bu tür bir eylemde bulunmak için ahlaki bir gerekçe sağlar.

3. *Minnettarlık ödevi*: Bazı ödevler de başka insanların daha önce yaptıkları fiillerde, yani onların bana yaptıkları iyiliklerden doğan ödevlerdir. Eğer birisi öncesinde bana bir iyilikte bulunduysa ya da bir şekilde bana bir yararı dokunduysa ve ben şimdi ona geçmişteki nezaketinden ötürü karşılık mahiyetinde bir eylemde bulunabiliyorsam, o zaman bunu yapmak üzere bir ‘ilk bakışta ödev’im vardır. Bu tür bir eylemde bulunmanın ahlaki gerekçesi, öncesinde bana yararı dokunmuş olan birine yararı dokunacak olmasıdır.

4. *Adalet ödevi*: Mutluluk ve memnuniyetin paylaşılması ödevi.

Bu kısım ödevler de, erdemin, haz ve mutluluğun uygun bir dağılımı olgusu veya imkânına dayanır. Böylesi durumlarda bu tür bir dağılımı bozma ya da engelleme (mutluluğun hakça dağıtılması, erdemin, liyakatin göz önünde bulundurulması için çalışma, v.b) ödevi doğar. Ross, iyiliklerin adaletsiz dağılımı noktasında eğer gücümüz bunu engellemeye yetiyorsa bunun bizim ahlaki bir gerekçemiz olduğunu kasteder. Eğer birinin hak ettiğinden daha fazlasını almasını engelleyebilsem, bunu yapmak benim için bir ‘ilk bakışta ödev’dir.

5. *Yardımseverlik ödevi*: Erdem, akıl ve mutluluk açısından başkalarının durumuna katkı sağlamaya yardımcı olma ödevi.

Bazı ödevler ise, dünyaya erdem, akıl, mutluluk bakımından durumlarını daha iyi kılabilceğimiz insanlar bulunduğu olgusuna dayanmaktadır. Erdem, akıl ve mutluluğun özsel olarak iyi olduğunu düşünen Ross için başkalarının bu iyiliklerden olabildiğince yararlanmalarını sağlamaya çalışmamız gerekir. Bu yüzden eğer başkalarını daha erdemli, akıllı ya da mutlu etmeye yardım edebilsem, o zaman bunu yapmak benim için ‘ilk bakışta ödev’dir.

6. *Kendini geliştirme ödevi*: Erdem ve akıl açısından kendimizi daha iyi kılma ödevi. Bazı ödevler ise, bizim kendi durumumuzu değerli şeyler açısından (erdem ya da anlayış bakımından) daha gelişmiş hale getirebileceğimiz olgusuna dayanır. Ross’a göre, hepimizin kendimizi daha erdemli kılmak gibi bir ‘ilk bakışta ödev’i vardır, ama kendimize daha fazla haz vermek gibi bir ‘ilk bakışta ödev’imiz yoktur. Dolayısıyla Ross için

kendimize karşı 'ilk bakışta ödev'lerimiz başkalarına karşı 'ilk bakışta ödev'lerimizden biraz farklıdır.

7. *Başkalarına zarar vermeme ile ilgili ödev:* Her şeyden önce başkalarına zarar vermemeyi öğütler.

İlk bakışta ödevlerin son grubuna zarar vermeme ödevleri denmektedir. Başkalarını incitmekten sakınmak için en azından bir tane iyi ahlaki nedenimiz vardır. Dolayısıyla başka bir insanın incinmesini engelleyecek ya da incinmesinden sakınacak bir eylemi gerçekleştirmek gibi bir 'ilk bakışta ödev' vardır.⁵

Ross başlıca 'ilk bakışta' ödev türlerini sadakat, telafi, minnettarlık, adalet, iyilik, kendini geliştirme ve zarar vermeme şeklinde yedi farklı türde sıralamıştır. Liste minnettarlık, telafi ve adaleti birleştirerek ya da iyilik, kendini geliştirme ve zarar vermemeyi birleştirerek biraz kısaltılabilir olsa da, yine de birbirinden ayrı birkaç 'ilk bakışta' ödev kategorisi kalacaktır. Bu da Ross'un kuramının neden çoğulcu olduğunu açıklar. Ona göre, bizim bütün 'ilk bakışta' ödevlerimizin ortaya çıkma şekli bu listedeki gibidir. Ross'un 'ilk bakışta' ödev türlerinden birkaçı geriye dönüşlüdür yani gelecekte yaşanacaklardan ziyade geçmişte yaşananlara dayalıdır. Özellikle de sadakat, telafi ve minnettarlık örneklerinde bu durum daha açıktır. Bu nedenle faydacı biri bu tür eylemlerde bulunma nedeni olarak ahlaki bir gerekçe sunma noktasında sıkıntı yaşayacaktır. Faydacı görüşe göre, bir eylemin doğruluğu yalnızca gerçekleştirildikten sonra olacılara dayalıdır. Ancak Ross'un görüşüne göre, gerçekleştirildiği takdirde üretecekleri fayda miktarından bağımsız olarak bu kategorilerdeki eylemler 'ilk bakışta' ödevlerdir.⁶ Bunların ilk bakışta zorunluluğu, sonrasında yaşanacak olanlardan değil, öncesinde yaşanmış olanlardan kaynaklanır.

Ross bu listenin tam ve eksiksiz olmadığını, ona yenilerinin eklenebileceğini söyleyerek, bu listeyi insanların ahlaki inançları üzerinde düşünme sonucu oluşturduğunu belirtmiştir. Bu da bu listenin bir eylemi doğru kılan nihai karakteristikler olmadığı sonucunu çıkarır.⁷ Bu şekilde düşünme sonucu ahlaki inançların oluşturulması, onların belirli objektif olguları keşfetmeye yönelik inançlar olduğu görüşü ile temellendirilmektedir. Böylelikle bizim ahlaki inançlarımız keyfi oluşumlar değildir. Bu da Ross'un böyle bir listeyi oluşturmasını anlamlı kılar. Ross sadece bizim ahlaki inançlarımızı listelemez onları sistemleştirir. Bunu da, kendileri diğer ahlaki düşünümler tarafından temellendirilemeyen, fakat diğer tüm düşünümleri temellendiren temel ilkeleri bulmak için, hangi ahlaki inançların temel ve hangilerinin çıkarımsal olduğunu sorarak yapar. Ross

⁵A.g.e, s.20-21.

⁶Fred Feldman, Etik Nedir? (Çev. Ferit Burak Aydar), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2012, s. 224.

⁷Bernard Rosen, Indefense of W. D. Ross, Ethics, Vol.78, No.3, Apr.1968, s.240.

bunu yaparken Kant’tan ya da sonuççu teorilerin savunucularından farklı bir şey yapmaz. Ross’un farklılığı (onların bütün ahlaki düşüncümleri bir tane temel ilkede temellendirilebileceğini kabul etmişken) bu meselede çoğulcu bir tavır takınmasıdır.⁸

Ross, neden ‘ilk bakışta’ ödev ifadesini seçmiştir. Bununla neyi amaçlamıştır. O, bir eylemin ‘ilk bakışta’ ödev olduğunu söylerken, bir ödev olarak gözüktüğünü ya da kolaylıkla bir ödev olarak varsayılabilirliğini iddia eder. Dahası, bir eylem ‘ilk bakışta’ ödev olduğunda, bu olgunun o eylem hakkında nesnel bir olgu olduğu, yalnızca bir görünüş olmadığı konusunda ısrar eder.⁹ Aslında bir eylemin ‘ilk bakışta’ ödev olduğunu söylemek basitçe zorunlu olduğunu söylemek değildir. Bir ‘ilk bakışta’ ödev olma özelliği bir ödev olma özelliğinden ya da Ross’un verdiği adla “asli ödev” olma özelliğinden farklıdır. Bir eylemin ‘ilk bakışta’ ödev olduğunu söylerken, özel türde bir ödev olduğunu kastetmeyiz. Birçok eylem ilk bakışta ödevdir, ama bunları yapmak tümüyle yanlış olabilir. Dolayısıyla bir eylemin ‘ilk bakışta’ ödev olduğu gerçeğinden bir ödev olduğu sonucu çıkmaz. Ross için ‘ilk bakışta’ terimi, ödevin yalnızca koşullu olması gerçeğinden dolayı bizi uyarır. Daha önemli durumlarda diğer ödevlerden daha değerli olabilir.¹⁰ Kişinin bazı eylemlerinin ya da ödevlerinin kendisini başka birtakım eylemlerden daha fazla bağladığının bilincine varması olgusundan yola çıkan Ross, ünlü ‘ilk bakışta’ ödev öğretisini formüle etmeye geçmiştir. Ross’a göre ‘ilk bakışta’ ödevler ahlaki failin kendisi ya da başkalarıyla olan ilişkilerinde ortaya çıkan ve eylemden önce başka önemli bir ahlaki durum zuhur etmezse mutlaka hayata geçirilmesi gereken ödevlerdir. Kısacası ahlaki duruma bütünüyle uygun düşen, eylemin bütünsel doğasının ayrılmaz bir parçasının zorunlu sonucu olan eylemler veya eylem tarzlarıdır.¹¹

Ross’un bu ilk bakışta ödevler doktrini ‘ilk bakışta ödev’ ve ‘aktüel ödev’ arasındaki bir ayrıma dayanmaktadır. Birinci kavramı Ross, “*eylemlerin belirli bir türden olmaları dolayısıyla sahip oldukları, başka bir ödev söz konusu olmasa aktüel ödev olmalarını sağlayacak karakteristikler*” olarak değerlendirmektedir. David Ross, aktüel açıdan doğru eylemi ise “ilk bakışta” doğruluğu, yanlışlığına ağır basan eylem olarak tanımlar.¹² Ross bir ‘ilk bakışta ödev’ olma özelliğinin “*parçadan kaynaklı özellik*” olduğunu, aktüel ödev olma özelliğinin ise “*bütünden kaynaklı özellik*” olduğunu söyler.¹³ Bu ayrımı yapma nedenini, bir eylem hakkında çok az şey bilsek bile o eylemin

⁸Pihilip Stratton Lake, *Introduction to The Right and The Good* (by W.D.Ross), Clarendon Press, NewYork,2002,s. xxxvi.

⁹Feldman, s.221.

¹⁰John Cottingham, *Western Philosophy: An Anthology*, Blackwell Publishers, Oxford 1996, s.404.

¹¹H. J. McCloskey, *Meta-ethics and Normatif Ethics*, The Hague 1969, s.220.

¹²Ross, *The Right andThe Good*, s.41.

¹³A.g.e, s.28.

‘ilk bakışta’ ödev olduğunu belirleyebileceğimizi söyleyerek açıklar. İlk bakışta ödevin ne olduğunu öğrenmek için doğası hakkında bir parça bilgiye sahip olmamız yeterlidir ama aktüel ödevin ne olduğunu belirleyebilmemiz için doğasının bütününe bilmemiz gerekir. Bu ifadelere göre, ahlâkî açıdan doğru olan ve onun ‘ilk bakışta’ ödev diye isimlendirdiği ve yukarıda sıraladığımız belirli eylem tipleri vardır ve bu eylem tipleri onları örneklendiren eylemlerin doğruluğunu belirlemede etkili olmaktadır. Aktüel ödev ise bir öznenin somut bir durumda yapmakla mükellef olduğu bir ödevdir. Fakat somut durumlarda ahlâkî açıdan doğrunun ne olduğunu belirlemede söz konusu durumun birden fazla özelliği etkili olabilir. Dolayısıyla ‘ilk bakışta’ ödevlerden bir kısmı devre dışı kalabilir. Aktüel bir ödev örneklendirdiği eylem tipleri açısından doğruluğu yanlışlığına ağır basan eylemlerdir. Fakat ‘ilk bakışta’ ödevlerin bazı durumlarda devre dışı kalabilmesi onların ahlâkî bağlayıcılığının olmadığı veya tamamen ortadan kalktığı anlamına gelmez. Sadece ‘ilk bakışta’ ödevin söz konusu durumda ondan daha bağlayıcı bir “ilk bakışta” ödev veya ödevler tarafından devre dışı bırakılması anlamına gelir. Buradaki ‘ilk bakışta’ ödev ve aktüel ödev ayrımı, sanki iki farklı ödev türü varmış gibi de düşünülmemelidir. Aslında tür olarak ikisi de aynı türden bir ödevdir. İkisi de ahlaki sorumluluk yükleyici ödevlerdir. Aktüel ödev ‘ilk bakışta’ ödevlerden ayrı bir ödev değildir. Aktüel ödev bireysel durumlarda bağlayıcılığı veya ağırlığı tespit edilmiş bir veya birden fazla ödevden ibarettir.¹⁴

Ross bu ayrımını daha anlaşılır hale getirmek için, doğal bilimlerden örnek verir. Yerçekimi kanununa göre her cisim başka bir cisme doğru belirli bir hızda ve yönde çekilme eğilimine sahiptir. Fakat o cismin aktüel hareketi onun maruz kaldığı tüm kuvvetlerin etkisine bağlıdır. Burada yerçekimi kuvvetinin evrenselliğinden bahsetmek için de bu tür ‘ilk bakışta’ ve aktüel ayrımına başvurmak gereklidir. Aynı şekilde ahlâkî ilkelerin evrenselliği de ancak bu tür bir ayrım ile savunulabilir.¹⁵ Ross’un böyle bir ayrımı yapmaktaki temel amacının, evrensel olarak geçerli ahlâkî ilkeleri muhafaza edebilmek, evrensel ahlâkî ilkelerin belirli durumlarda istisnasının olabilmemesini, onların objektiflik ve evrenselliklerine zarar vermeden açıklayabilmek olduğu söylenebilir. Çünkü doğa kanunları evrensel olmakla beraber onların bireysel durumlardaki aktüel oluşumlarında birden fazla doğal güç devreye girip, söz konusu yasanın gerçekleşmesinde belirli değişikliklere sebep olabilir ve bu durum söz konusu yasaların evrenselliğine zarar vermez. Aynı şey Ross için ahlâkî ilkelerinde de geçerlidir. Bu olgudan dolayı birçok doğa yasası belirtilirken “normal şartlarda” ifadesi eklenir. Ross’un ‘ilk bakışta’ ifadesini de bir açıdan böyle yorumlayabiliriz. Buna göre ‘ilk bakışta ödev’ olarak belirtilen ilkeler, evrensel ahlâkî ilkelerdir, onların aktüel durumlarda

¹⁴McCloskey, s.343.

¹⁵Ross, The Right and The Good, s.29.

farklı ahlaki gerekçeler ileri sürülerek devre dışı kalması mümkündür, fakat bu durum söz konusu ilkelerin evrenselliğine zarar vermez.¹⁶

Ross’un bir eylemin ‘ilk bakışta’ ödev olduğunu söylerken ne kastettiği biraz muğlak olabilir. Bu nedenle Ross’un koşullu veya şartlı ödev adını verdiği ‘ilk bakışta’ ödevlerimiz, bir örnekle şöyle açıklanabilir: Zengin bir arkadaşımızdan söz gelimi bir miktar borç para alıyor ve bunu üç gün içinde ödeyeceğimizi söylüyoruz. Şimdi eğer sözümüzü tutmamamızı gerektirecek herhangi bir şey çıkmazsa, aldığımız parayı zamanında geri ödemek ödevimizdir. Fakat diyelim ki tam bu ödemeyi yapacağımız sırada, bir komşumuz ciddi bir hastalığa yakalanıyor ve tıbbi müdahale için önemli miktarda para gerekiyor. Komşumuz bu parayı bizden alamazsa onun parayı başka yerden bulabilme imkânı da yok. Bu noktada ortaya başka bir ödev çıkıyor: Komşumuzun elinden tutarak, bir hayat kurtarmaya yardımcı olmak. Bu yeni durum ortaya çıkmasaydı, sözümüzde durarak parayı vaktinde ödemek asli ödevimiz olacaktı. Ross’a göre öyle durumlar olur ki, bir değil birden çok ‘ilk bakışta’ ödevle karşı karşıya kalabiliriz. O zaman yapacağımız şey, içinde bulunulan durumu enine boyuna, iyiden iyiye gözden geçirmek ve biri asli ödevimiz olabilecek ‘ilk bakışta’ ödevleri karşılaştırarak tartmak ve son çözümlenmede neyin ödevimiz olduğuna karar vermek olacaktır. Yukarıdaki örnekte komşumuza yardım etmek mutlak, koşulsuz ödevimiz olabilir. O halde, ortaya başkaca önemli bir durum çıkmazsa doğruyu söylemek, sözümüzde durmak, borcumuzu ödemek vb. türünden eylemler ‘ilk bakışta’ ödevlerimizi oluşturur.¹⁷Ross’un bir yükümlülük anlamında ‘ilk bakışta’ ödev terimi, genellikle kişiler üzerinde bağlayıcıdır. Ancak daha üstün bir yükümlülükle karşı karşıya gelindiğinde bu ödevler bir kenara konulabilir. Diğer bir ifadeyle davranış kuralları gerçek kuralları takip etmelidir fakat onların asla istisnalarının ortaya çıkmayacağı anlamında mutlak değildirler. Örneğin Ross, birinin sözünü tutma yükümlülüğünü ‘ilk bakışta’ ödevler arasında sayar. Normal şartlar altında bu kuralın takip edilmesi gerekir ancak sözünü tutmanın iyi olmaktan çok daha fazla zarara neden olacağı durumlarda ortaya çıkabilir. Bu şartlar altında sözünü tutma yükümlülüğü, ilki üzerinde önceliği olan başka bir ‘ilk bakışta’ kurala yol açar. Ayrıca sezgisel olarak bilinen diğer ödevler, başkalarını incitmekten kaçınmak, erdem ve anlayış yönünden kendini geliştirmek, diğer insanlara iyilik etmek ve liyakate göre ödül ve ceza verme yükümlülüğünü içerir. Bu ‘ilk bakışta’ ödevlerin başka ödevlerle çatıştığı durumlarda, tercih sırasını belirtmek için her hangi bir kural önermez Ross. Bu gibi durumlarda, verilen kararlar ilgili tüm mevcut faktörler ışığında değerlendirilmelidir.¹⁸

¹⁶ Ahmet Yıldız, “W. David Ross’un Sonuççu Ahlak Teorilerine Eleştirileri ve ‘İlk Görünüşü İtibariyle Ödev (Prima Facie Duty)’ Ahlakı, Bilimname, XXIII,2012/2, S.143.

¹⁷Cevizci, s.340.

¹⁸Charles H. Patterson, Moral Standards: An Introduction to Ethics, The Ronald Press Company, New York 1957, s. 115-116.

Meta-etikte sezgici bilişselcilik olarak bilinen görüşün en önemli temsilcisi olan Ross, ahlaki doğruluğun insanın birtakım ahlaki yükümlülüklerinde cisimleştiğini ve bizim bu ahlaki yükümlülüklerimizi ilk bakışta, apaçık bir kavrayışla idrak ettiğimizi söyler. Ross, ahlak kuramını “doğru” eylemlerin ya da doğru eylemlerde ifadesini bulan ahlaki yükümlülüklerin analizi üzerine kurar. Bu yükümlülükleri ‘ilk bakışta’ ödevler olarak kategorize ederken Ross, bu ödevlerin sezgi yoluyla bilinen vazgeçilmez yükümlülükler, ahlaken gelişmiş insanlar tarafından doğrudan idrak edilen sorumluluklar olduğunu dile getirir. Ross’u böyle düşünmeye sevk eden şey, kişinin bazı eylemlerinin ya da ödevlerinin kendisini başka birtakım eylemlerden daha fazla bağladığının bilincine varmasıdır. Ross bu yükümlülüklerin doğrudan idrakini açıklamak için şu örneği verir: İki kalemi diğer iki kalemle toplayınca dört kalem ettiğini kavrarız. Bu tür tecrübelerimiz tekrarlanarak belirli bir düzeye erişince her zaman $2+2=4$ olduğu kavrayışına varırız. Aynı şekilde tikel bir durumdaki sözünü tutma eyleminin doğruluğunu kavrarız. Daha sonra bu kavrayışlar belirli bir seviyeye ulaştığında genel olarak verilen bir sözü tutmanın ‘ilk bakışta’ doğru olduğu kavrayışına erişiriz.¹⁹

Ona göre, ‘tüm gerçekler kadar objektif olan bir ahlaki hakikat sistemi vardır, biz de bu ve bunun doğurduğu şeyleri keşfetmeye çalışırız’.²⁰ Bu doğruların keşfedilmesi bilimsel (deneysel) bir araştırma konusu değildir. Ross’a göre etik doğrular tek bir gözlemlerle keşfedilemez, insan aklının sezgisel hareketiyle öğrenilirler.²¹ Bu algıların ve doğa bilimlerinin kullanımı bize içinde ‘doğru’ ya da ‘gerekli’ diye bir terimin yer aldığı bir cümle vermez. Ona göre iki tür doğrulama vardır; ilgili konuya ait deneyimlerle keşfedilenler ve sezgi yoluyla keşfedilenler. Bahsettiğimiz üzere bilimde, ‘*duyu deneyimi... gerçek bilgi sağlar*’.²² Etik böyle bir durum mümkün değildir. Doğruluk ve iyilik hakkındaki gerçeklere ya da neyin doğru neyin iyi olduğuna ulaşmak için tek aracımız düşünmektir.²³ Bu da Ross’un bazı temel ahlaki ilkelerin onların üzerine düşünme sonucu apriori olarak bilinebileceğine inandığını gösterir. David Ross’un etiğin özünü, ahlak ve değerlerle ilgili sorular hakkında düşündüğümüz zaman keşfedebileceğimiz ve ahlaki gerçekleri doğru yapan kendiliğinden açık bazı önermelerin var olduğu fikrine dayandırması, ahlak felsefesi yapmak için alışılmadık bir tarzıdır.

Ross’un ilk bakışta ödevlere dair açıklamaları ve bu çerçevede oluşturduğu ahlak kuramı çeşitli eleştirilere uğramıştır. Binkley, Ross’un ‘ilk bakışta’ ödevler arasındaki muhtemel bir çatışmayı hesaba katmadığını, olası

¹⁹Ross, *The Right and The Good*, s.32.

²⁰A.g.e, s.15.

²¹Ross, *Foundations of Ethics*, Clarendon Press, Oxford 1939, s. 3.

²²Ross, *The Right and The Good*, s.40.

²³A.g.e., s.82

çatışmaları ortadan kaldırmanın bir ölçütünü önermediğini söyler.²⁴Ancak Ross’un burada da yani çatışma durumlarında da ölçütü ahlaken gelişmiş sorumlu insanın sezgisidir. Ross’un kuramının bir “sistem” den ve “birlik”ten yoksun olduğu ve bize ahlaken doğru eylemin doğası hakkında bütünlüklü bir açıklama sunamadığı iddia edilmiştir. Doğru eylemleri doğru kılan şey hakkında tek bir ifade sunmak yerine, bize doğru olan yedi farklı türde eylemin bir listesini sunan Ross’un kuramının bize normatif etiğin temel sorunu hakkında hiçbir iç gözü sağlamadığı söylenmiştir. Ross, kuramının sistemli olmadığını kabul etmeye hazırdır ancak bunun kuramı açısından bir kusur oluşturmadığını düşünmektedir. Ross’un görüşünün sistemli olmadığı ne anlam ifade etmektedir? Eğer Ross’un doğru eylem hakkında tek bir ölçüt sağlamayı başaramadığı anlamına geliyorsa, o zaman itiraz bir yanlış anlama üzerine kuruludur. Zira Ross doğru eylem hakkında tek bir ölçüt sunmuştur: Bir eylem ancak ve ancak bir ilk bakışta ödevse ve hiçbir alternatifi daha bağlayıcı bir ilk bakışta ödev değilse ahlaken doğrudur. Bu da bize ahlaki doğruluğun zorunlu ve yeterli bir koşulu hakkında ölçüt sunar. Normatif bir kuram daha ne kadar bütünlüklü olabilir?

Ross’un kuramına yapılan diğer bir itiraz, bize ‘ilk bakışta’ ödevlerden hangisinin daha bağlayıcı olduğunu söylemediği, dolayısıyla kimsenin ne yapması gerektiğini belirleyemeyeceğidir. Ross daha önce ifade ettiğimiz üzere, sözlerimizi tutma, başkalarını daha erdemli ve hoşnut kılma gibi bir ilk bakışta ödevimiz vb. olduğunu sezme becerimiz olduğunu düşünür. Ross’un sezgici görüşü entelektüel ve zeki yetişkinlerin bahsi geçen yedi tür eylemi yerine getirmek gibi bir ilk bakışta ödevi olduğunu sezebilecekleri yönündedir. Ancak Ross bu sezgi yetisinin bize, ilk bakışta ödevlerimizin birbiriyle çatıştığı durumlarda bunlardan hangisinin en bağlayıcı olduğunu bilmemize yardımcı olmayacağını söyler. Böyle bir durumda yapmanız gereken, ilk bakışta doğruluk açısından neyin doğru neyin yanlış olduğunu neyin ağır bastığını muhtemel tüm olasılıklar arasından seçerek muhteşem bir denge sağlamaktır.²⁵Ross’a göre kişinin asıl yükümlülüğü ya da yapılması uygun olan şey, onun en çok sorumlu olduğu ya da sorumluluklarının en ağır bastığı davranıştır.²⁶ Bu nedenle Ross, belirli koşullara bağlı bu tür belli ödevlerden elde edilen bilginin, söz konusu örnekler üzerine düşünerek hareket edildiğinde yanılma payı oldukça yüksektir ancak ödevlerimiz konusunda tek rehberimizin bu olduğunu ileri sürer. Ross, zor bir ahlaki tercihle karşı karşıya kaldığımızda, çok dikkatli düşünmemiz gerektiğini ifade eder: Eğer önümüzde farklı seçenekler varsa ve biz bunların ilk bakışta doğruluğu ya da yanlışlığı hakkında çok iyi düşünürsek, düşünmeden hareket ettiğimiz durumlara kıyasla ödevimizi yerine getirmemiz daha muhtemel olur. Bu yüksek ihtimale razı olmamız gerekir. Ross, bu fikir ayrılıklarının

²⁴Luther John Binkley, *Contemporary Ethical Theories*, 1961, s.33.

²⁵Ross, *Foundations of Ethics*, s.41-46.

²⁶A.g.e, s.85.

objektif ahlaki doğruların varlığına olan inancımızı sarsmaması gerektiğini ve bu problemlerin çözümünün gerçekten çok zor olduğunu söylemekle yetinir. Bilimsel teorilerdeki değişikliklere rağmen bilimin hep gerçeğe doğru ilerlediği algısını hatırlatarak bu durumun aynısının etik de geçerli olduğunu düşünür. Ona göre insanın, bilim alanında olduğu gibi hiç durmadan ahlaki doğruya, doğru ilerlediğine dair şüpheye düşmeye hiç gerek yoktur.

Ross'un görüşünü boş ve aydınlatıcı olmaktan uzak görenlerde vardır. Onlara göre Ross'un söylediği her şeyin "*bir eylem ancak ve ancak herhangi bir alternatifi kadar doğruluğa sahipse doğrudur*"a varır. Ancak Ross'un söylediği yalnızca bu değildir. Ross bir eylemin ilk bakışta ödev olduğunu söylemenin, "*ahlaken önemli olan başka türde bir eylem olmasaydı bir asli ödev olacak bir eylem*" olduğunu söylemek anlamına geldiğini belirtir. Bu ifadenin gerçekten açık olduğu söylenemez. Ancak kastettiği şey: Bir eylem doğru olma eğilimine sahip olduğu, hatta belki de bu yönü baskın olduğu takdirde ilk bakışta ödevdir. Alternatiflerinden biri tercih edilir değilse o eylemi gerçekleştirmek doğru olacaktır. Özetle etiğin eyleme yönelik doğası, insanın belli bir takım fiziksel- zihinsel gelişim izleyen varlık olması ile doğrudan ilişkilidir. İnsan yalnızca doğruyu bilerek iyi olamaz. İnsan, iyi olan şeyi seçerek ve iyi eylemde bulunarak iyi olabilir. Ayrıca bu basit bir seçme ve ona dayalı olarak eylemde bulunmaktan daha başka bir şeyi gerekli kılar ki, bu da doğru yöntemdir. Ancak modern etik anlayışı, etiği öznel tercihlere dayalı olarak aklın soyut ilkeleri ışığında kurmaya çalışır. İşte Ross, etiği bu soyutluktan çıkarıp eylemlerimize, gündelik hayat pratiklerimize yerleştirir. Ancak onun ahlak kuramı da insanı bir bütün olarak kavrama yerine daha çok ilkeler ve kurallar tarafından belirlenen karar verme sürecinde kalan insan üzerinde yoğunlaşır.

Tüm eksiklikleri ve sorunlarıyla beraber David Ross'un ahlak kuramının, Kantçılığın iddia ettiği aşırılıklara yer vermeden ve yararcılığın savunduğu eksikliklerden kaçınma girişimine dayanan yönleriyle orijinal olduğu söylenebilir. David Ross'un ilk bakışta ödev olarak nitelediği yükümlülüklerle insanların normal ahlaki düşüncelerini ve tecrübelerini başvuru merkezi olarak görmesi önemlidir. Ross'un görüşlerinin gerçekten de Kant'ın ve yarırcıların görüşlerinin herhangi birinden memnun olmayanlar için önemli bir esin kaynağı oluşturduğu kanaatindeyiz. Dahası Ross'un çağdaş önemi, onun çoğulcu bir yaklaşımla deontolojinin farklı bir şeklini dile getirdiği gerçeğine dayanır. Aynı zamanda, Ross'un, sağduyu ahlakının temel unsurlarını yakalayan etik teorileri dikkate alma fikri, onun ahlaki epistemolojiye eşsiz katkısı olarak değerlendirilebilir. Sonrasında Ross'un ahlak kuramına temel katkılarından biri, değer kalıcılığı fikridir. Tartışmasız onun, *The Right and The Good* adlı eseri ahlak felsefesi alanındaki en önemli çalışmalardan biridir. Ross'un görüşlerine yapılan bu eleştiriler meta-etik sezgiciliğe olan ilgiyi artırmış ve onun eserlerinin okunmasını

“W.D.Ross’un ‘Prima Facie Duty’ Kavramı”
Filiz BAYOĞLU KINA

sağlamıştır. C. D. Broad, *The Right and The Good*’un “İngiltere’de bir neslin etik teorisine en önemli katkıyı yaptığını”²⁷yazar. Broad’ın övgüsünün en iyi açıklaması kitabın hem ahlaki yükümlülükler hem de Özsel iyilerin çokluğuna göre deontolojinin eşsiz ve zorlayıcı bir şeklini sunmasıdır. Doğru ya da yanlış olduğuna inandığımız belirli şeylerin gerçekte niçin doğru ya da yanlış olduğunu açıklayan temel bir ilke yoktur. Bunun yerine, daha temel bir ilkeye indirgenemeyen bir dizi temel ahlaki yükümlülükler vardır. Bu ilkelerden sonuç çıkarmanın hiçbir anlamı olmasa da bu ilkeler her şeyi kabul edilebilir yapan şey hakkında karar vermeye dayanırlar. Ross’un çalışmalarının ahlak felsefesine uzun süreli katkı sağlamasının nedeni de işte bu özel görüşün onun tarafından dile getirilmesidir. Özetle Sir David Ross’un ‘ilk bakışta’ ödev olarak nitelediği ahlaki yükümlülüklerin pratik yaşamımızdaki yapıp etmelerimizi temellendirmeye katkı sağlayacağını umuyoruz.

²⁷C. D. Broad, “Review of Foundations of Ethics by W. D. Ross”, *Mind*, 49, s. 228.

KAYNAKLAR

- Yıldız, Ahmet, "W. David Ross'un Sonuççu Ahlak Teorilerine Eleştirileri ve 'İlk Görünüşü İtibariyle Ödev (Prima Facie Duty)' Ahlakı, Bilimname, XXIII,2012/2,
- Binkley, Luther John, *Contemporary Ethical Theories*, New York 1961.
- Broad, C. D., "Review of Foundations of Ethics by W. D. Ross", *Mind*, 49.
- Cevizci, Ahmet, *Etiğe Giriş*, Paradigma yayınları, İstanbul 2002.
- Cottingham, John, *Western Philosophy: An Anthology*, Blackwell Published, Oxford, 1996.
- Markosian, Ned, "Russian Minimalism", *Journal of Ethics&SocialPhilosophy*, 4(1).
- McCloskey, H. J., *Meta-ethicsand Normatif Ethics*, TheHague 1969.
- Patterson, Charles H., *Moral Standards: An Introduction to Ethics*, The Ronald Press Company, New York 1957.
- Rosen, Bernard, "In Defense of W. D. Ross", *Ethics*, 78(3), Apr., 1968.
- Ross, W. D.,*The Right and The Good*, ClarendonPress, Oxford 1930.
- Ross, W. D.,*Foundations of Ethics*, ClarendonPress, Oxford 1939.
- Stratton-Lake, Philip, Introduction, *The Right and The Good*,1930.

“W.D.Ross’un ‘Prima Facie Duty’ Kavramı”
Filiz BAYOĞLU KINA